Василь КУЗНЄЦОВ,
канд. хім. наук, доцент

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Реформування вищої освіти передбачає суттєву зміну стандартів навчальних програм, визначення мінімальних вимог до випускника навчального закладу. В умовах обмеженого часу занять в аудиторії основна увага має приділятися, перш за все, не механічному заучуванню конкретних фактів, а вивченню основних принципів організації інформації у певній галузі знань, що дозволить швидко знайти відповідь на будь-яке конкретне запитання. Відносно сфери навчання студентів іноземним мовам в вищому технічному навчальному закладі, де мова не є профілюючою дисципліною, це означає, що головною метою навчального курсу є оволодіння лише основами мови. Студент має отримати уявлення щодо принципів словотворення, засвоїти основні правила граматики, на власному практичному досвіді збагнути принципи літературного перекладу текстів і навчитися правильно користуватись сучасними словниками та іншими довідковим засобами.

Постає ряд питань, пов'язаних з використанням допоміжної довідкової літератури в курсах іноземної мови. Чи слід дозволяти студентам користуватися словниками та іншими засобами під час занять? Чи є взагалі необхідність вчити студентів користуванню такою літературою для перекладу фахових текстів, або слід прийняти апріорі, що методика роботи зі словником очевидна для будь-якої освіченої людини, і тому не варто витрачати на це граничо обмежений час навчальної програми? Які словники більш підходять для студентів технічного профілю, яким має бути їх обсяг, який тип словників більш зручний: тлумачний одномовний чи двомовний? Далі викладене бачення автором відповідей на ці питання, враховуючи практичний досвід викладання англійської мови студентам технічних спеціальностей, а також тривалий власний досвід користування словниками в галузі природничих дисциплін.

Перш за все, слід визначити основні завдання та пріоритети навчальної програми, яка викладається студентам конкретного напрямку, та місце, що займає вивчення іноземної мови у цьому курсі знань.

Якщо володіння іноземною мовою є необхідним для майбутньої сфери діяльності студента, слід обов'язково контролювати початковий рівень знання мови під час прийому абітурієнта до навчального закладу, а потім забезпечити достатній час для поглибленого вивчення цього предмету. У випадках, коли вивчення мови не є пріоритетним, а складає лише частину загальноосвітньої підготовки майбутнього спеціаліста, слід визначити основні критерії і вимоги щодо рівня знань іноземної мови, напрямки, на яких слід зосередити увагу. Навчальні програми, що діють у вищих навчальних закладах, переважно відводять вивченню іноземної мови не більше чотирьох годин на тиждень, включаючи самостійну роботу студента. Цілком очевидно, що основною метою такого мовного курсу, враховуючи середній рівень підготовки випускників загальноосвітньої школи, ніяк не може бути досконале оволодіння вузькофаховою термінологією. Тому зрозуміло, що наголос слід робити на навчанні студентів лише *принципам* літературного перекладу науково-технічних текстів, здатності сприйняти основну ідею конкретного речення з наступним адекватним її викладенням засобами рідної мови. Якщо нерозуміння значення та граматичної функції слова перешкоджає осмисленню фрази у цілому, то слід використати всі доступні допоміжні засоби.

Більшість студентів одразу після закінчення навчального закладу починає працювати за фахом. Тому треба зосередити увагу на використанні як навчального матеріалу неадаптованих текстів, що відповідають майбутній спеціальності студента. Таки тексти за граматичною структурою та насиченістю незнайомими термінами суттєво відрізняються від переважної більшості матеріалів, що використовуються у звичайних підручниках. Цілком зрозуміло, що у часових рамках стандартної навчальної програми використання подібних неадаптованих матеріалів, навіть для найкращих студентів, буде занадто важким, якщо не скористатися під час заняття спеціальними засобами, що полегшують сприйняття навчального матеріалу, тобто словниками та граматичними посібниками.

Велика увага має бути приділена самій стратегії перекладу тексту. Не слід починати переклад з механічного трансформування тексту слово за словом, зупиняючись на кожному пункті, який спочатку уявляється незрозумілим. На перший стадії слід лише оцінити зміст тексту, коли словник, незважаючи на його постійну доступність, використовується лише як крайній засіб. Це дуже економить час, оскільки після розуміння теми, предмету обговорення значна частина питань щодо значення термінів автоматично зникає. Не треба забувати, що у

технічних текстах зазвичай присутня велика кількість синонімів, визначень, перехресних посилань, які полегшують їх сприйняття. Як і в українській мові, в іншомовних текстах під час редагування автори намагаються уникнути занадто частого повторення якогось конкретного терміну і при можливості користуються синонімами. Наприклад, англійському слову *device* (прилад), можуть відповідати такі повні або часткові синоніми, як *gadget, machine, instrument, tool, apparatus, equipment, system* і т. д. Навіть якщо студент і не пам'ятає всі ці слова, звертаючи увагу на чергування їх у тексті, він може збагнути їх значення. Природно, що розуміння значення термінів потребує певного мінімального рівня спеціальних знань, що не пов'язано безпосередньо з володінням мовою взагалі. Можна майстерно володіти граматикою мови і бути абсолютно безпорадним під час перекладу вузькофахового тексту, що відноситься, наприклад, до особливостей експлуатації певного технічного засобу.

Таким чином, словник, як правило, починає використовуватись лише на другій стадії перекладу і лише у випадку надзвичайної потреби. Перед цим, однак, необхідно намагатися використати всі засоби, які дає досвідченому перекладачу розуміння системи словотворення мови, особливостей її граматики. Наприклад, якщо справа стосується англійської мови, слід, перш за все, за допомогою формальних ознак (місце у реченні, наявність характерних закінчень і т.п.) визначити граматичну функцію слова – чи є воно, наприклад, іменником, дієсловом, прикметником і т.д. Потім треба спробувати розділити незнайоме слово на частини, виділити корінь, стандартні префікси та суфікси. Дуже часто цей засіб дозволяє або взагалі уникнути звернення до словника, чи значно прискорити пошук незнайомого слова. Очевидними прикладами слів, до яких може бути застосована така процедура, є слова, що містять стандартні префікси, які змінюють значення слова на протилежне, або негативне: *illegal, immortal, unhappy, antisocial, irresponsible, destruction, disapprove, unmanned* и т.п. Аналогічну функцію виконує закінчення -less: *tasteless, pilotless.* Процедура "розбиття" може бути застосована до таких слів, як *multi|lingual, over|use, foot|age, mile|age, re|construction* і так далі. Деякі з слів, наприклад, pilotless (безпілотний), можуть бути взагалі відсутніми у словниках, але їх значення легко зрозуміти.

Припустимо однак, що всі наведені вище спроби не дали результатів і словник все одно потрібен. Який словник доцільно обрати і як його використати з найбільшою віддачею? Професіонали, що вільно володіють мовою, часто віддають перевагу одномовному тлумачному

словнику, в якому значення будь-якого слова пояснюється цією ж мовою, але з використанням слів з досить обмеженого кола (як правило, для тлумачення використовують дві-три тисячі найбільш розповсюджених слів). В якості прикладу такого словника можна навести словник сучасної англійської мови видавництва Longman [1]. Цей і подібні посібники дуже зручні під час перекладу текстів англійською мовою, оскільки вони містять багато конкретних прикладів застосування слова. Вони мають неоціненну перевагу під час вивчення мови, тому що спонукають користувача до осмислення тексту з використанням мови оригіналу, сприяють зануренню в атмосферу іншомовного середовища. Однак одномовність обертається на принциповий недолік під час перекладу з іноземної українською мовою, оскільки одномовний словник за своєю суттю не може передати особливості професійної термінології іншої мови. Тому навіть досвідчений перекладач, якщо він не є професіоналом у галузі, до якої належить текст, що перекладається, змушений постійно звертатися до двомовного словника, в якому наведені версії тлумачення слів однієї мови засобами іншої мови. Таким словникам звичайно віддає перевагу більшість технічних фахівців з середнім рівнем володіння іноземної мови, які вирішують суто практичне завдання швидкого та якісного перекладу тексту рідною мовою. Часто найбільш раціональним виявляється використання навіть двох двомовних словників – одного достатньо повного загальномовного словника обсягом приблизно 50 – 60 тисяч слів (як приклад можна навести словник [2]) і додатково словника-тезауруса для вузькофахової спеціальності (прикладом може служити словник [3]). Структура сучасної науки та техніки надзвичайно складна та розгалужена, тому дуже важко користуватися загально-технічним словником, який охоплює всі галузі людської діяльності і має великий об'єм. Крім того, розділи словника, що відносяться до дисциплін, які швидко розвиваються, стають безнадійно застарілими вже через 3 – 5 років і мають бути перевиданими. Тому подібні вузькофахові словники-тезауруси зазвичай не бувають дуже великими за обсягом. З іншого боку, завдяки швидким темпам підготовки подібних словників, слід бути готовим до того, що вони можуть містити прикрі помилки. Одна з дуже розповсюджених – намагання запропонувати як переклад іншомовного слова його кальку в українській транскрипції [4].

Навчаючи студентів навичкам роботи з словниками, слід, перш за все, звернути їх увагу на те, що крім переліку значень, які може мати те чи інше слово, в словнику міститься багато додаткової корисної інформації:

- структура слова з виділенням кореня;
- граматична функція слова (іменник, дієслово та ін.);
- значення слова в контексті у сполученні з іншими словами, наприклад, дієслова з наступним прийменником, ідіоми;
- сфери застосування слова (вузькофахове, архаїзм, сленг і т.п.);
- неправильні форми слів (часи дієслів, множина іменників, особливості їх використання з артиклями та ін.);
- скорочення;
- правила вимовляння та написання з можливими варіантами.

В одномовних тлумачних словниках, які скоріше можна назвати словниками-енциклопедіями, можуть бути також наведені численні додаткові дані, наприклад, список синонімів, антонімів, відомості про походження слова, ілюстрації, схеми, карти, бібліографічна, історична інформація та багато іншого. Інколи ці відомості корисні, але зростання об'єму словника суттєво сповільнює швидкість роботи з ним.

Вибір словника, що найбільш повно задовольняє потреби конкретного користувача, здійснюється з урахуванням численних об'єктивних та суб'єктивних факторів, таких як повнота інформації, зручність користування, країна і рік видання, ціна словника, тому цей вибір може змінюватись в залежності від конкретної проблеми, що вирішується. Завдання викладача – роз'яснити студентам всі переваги і недоліки словників різного виду, щоб зробити вірний вибір під час самостійної практичної діяльності.

Ситуація щодо використання словників змінилася дійсно революційним шляхом після освоєння комп'ютерних технологій та появи електронних словників [5]. Програма, яка може бути встановлена на персональному комп'ютері середнього рівня, здатна оперувати базою даних, що може зрівнятися за обсягом інформації з декількома десятками і навіть сотнями звичайних книжок. Унікальна особливість електронних словників в порівнянні з книжками – це надзвичайно велика швидкість пошуку інформації, можливість отримання ієрархічного доступу до все більш і більш детальних відомостей про об'єкт, який нас цікавить. Ми можемо миттєво отримати приклади застосування словосполучення в різних фразах, що стосуються певних сфер людської діяльності, варіанти тлумачення слова в залежності від контексту. Сприйняття вимовляння можливе не тільки шляхом вивчення відповідної фонетичної транскрипції, але також і безпосереднім прослуховуванням. Інформація, що зберігається у електронній базі даних, може бути легко поновлена з урахуванням всіх змін, що відбулись з часу видання словника. Очевидно, що це найбільш актуально для слов-

ників, які містять вузькофахові терміни з галузей, що швидко розвиваються – електроніки, авіації, космонавтики та ін. В деяких електронних словниках передбачена навіть можливість самостійної зміни даних самим користувачем, наприклад, він може додати в базу даних новий термін. Ще одна приваблива риса електронних словників – теоретична здатність комп'ютера до перекладу не тільки окремих слів, але і речення у цілому. На жаль, внаслідок недосконалості існуючих комп'ютерів та програмного забезпечення ця можливість навряд чи буде реалізована у найближчому майбутньому.

Незважаючи на очевидні та незаперечні переваги електронних словників у порівнянні з традиційними, вони мали і суттєвий недолік – необхідність користування для перекладу громіздким електронним обладнанням, яке за вагою, габаритами, вартістю та доступністю суттєво поступалося звичайним паперовим словникам. Однак швидкий прогрес у галузі електроніки і інформаційних технологій дозволив значно зменшити розмір обчислювальних пристроїв зі збереженням і навіть покращенням їх властивостей щодо швидкості роботи та обсягу інформації, що обробляється. З початком нового тисячоліття стали все ширше впроваджуватися бездротові технології передачі даних, що забезпечує мініатюрним пристроям автономність і мобільність. Останні моделі мікрокомп'ютерів, які вільно розміщуються у кишені, мають швидкодію та обсяг пам'яті більші ніж у звичайних стаціонарних персональних комп'ютерів кінця XX сторіччя. Крім того, завдяки використанню сучасних бездротових мережних технологій, вони здатні не тільки користуватись інформацією, яка міститься у власній пам'яті пристрою, але і підключатися безпосередньо, або через всесвітню комп'ютерну мережу, до баз даних стаціонарних серверів. В найближчі два-три роки подібні за параметрами пристрої стануть таким же розповсюдженим і доступним засобом, як і звичайний мобільний телефон. Враховуючи, що принципи роботи з портативними пристроями не відрізняються принципово від використання звичних електронних словників на стаціонарному обладнанні, стає зрозумілим, що засоби, які зараз реально доступні у вищій школі, дозволяють надати студентам необхідні навички користування новітніми інформаційно-пошуковими технологіями. Одне з основних завдань викладачів іноземних мов полягає у своєчасному введенні у навчальні програми матеріалів, що дають практичний досвід роботи з електронними посібниками і словниками та демонструють всі переваги їх використання. Це створить передумови ефективного застосування таких засобів у подальший професійній роботі молодих спеціалістів.

На закінчення слід ще раз підкреслити, що основна мета курсів іноземної мови, що читаються у вищих навчальних закладах технічного профілю – це навчання студентів навичкам і основним принципам літературного перекладу іноземної науково-технічної літератури з використанням всіх доступних допоміжних засобів. Тому навчання методиці продуктивного користування такими засобами, як словники, довідники, енциклопедії, включаючи електронні варіанти цих видань, має стати невід'ємною частиною підготовки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Longman* dictionary of contemporary English/director Summers D. – Harlow: Pearson Education Ltd, 2003. – 1949 p.
2. *Зубков М.Г.* Англо-український словник. – Х., 2003. – 765 с.
3. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. – К,, 2004. – 429 с.
4. *Кузнецов В.* Особливості складання навчально-методичного посібника з англійської мови в галузі інформаційних технологій // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К, 2003 – Вип. 6. – С. 77 – 83.
5. *Кузнецов В.* Електронні засоби перекладу в курсі іноземної мови для технічних фахівців // Мова та історія. – К., 2005. – Вип. 80. – С. 126 – 129.

АНОТАЦІЯ

Стаття надає рекомендації щодо використання словників різних типів на заняттях з англійської мови для студентів технічних спеціальностей.

SUMMARY

The article recommends the usage of dictionaries of different type while teaching English to students of technical specialties.